

Jadranka Cergol

Etnična identiteta v avgustejskem času: primer Propercija

V zadnjih desetletjih je na področju antičnih študij opaziti premik v raziskovanju etničnih vprašanj. Instrumentalistična filozofija, ki je temeljila na prepričanju, da je občutek etnične pripadnosti samo pretveza za doseganje političnih ali ekonomskih ciljev,¹ se je izkazala za nezadostno. V 70. in 80. letih prejšnjega stoletja je tako prišlo do preporoda antropoloških raziskav o vprašanju etnične pripadnosti. Vprašanje etničnih skupin v antiki sicer postavlja današnjega raziskovalca pred veliko dilemo, saj so že v izrazih, ki jih uporabljamo za etnično pripadnost, implicitno ukoreninjeni koncepti, ki so se uveljavljali šele od 17. stoletja dalje in se zato slabo prilegajo pojmovanju *ethnosa* v antiki. Kljub vsem tem pomislekom in oviram pa je po mnenju sodobnih raziskovalcev možno govoriti o etnični pripadnosti tudi v kontekstu klasične antike, saj so se tako v Grčiji kot v rimskem imperiju in drugod po Sredozemlju ljudje srečevali, združevali, vojskovali tudi po etničnem principu.² Zato lahko poglabljena socialnozgodovinska analiza o izvoru narodov pripomore k boljšemu razumevanju občutij navezanosti, ki jih kolektivne kulturne identitete zgradijo med mnogimi generacijami.³

V dobi Avgustovega principata je prišlo do pomembnih premikov v občutku pripadnosti različnim etničnim skupinam na italiskem polotoku: principsova notranja politika je namreč težila k združevanju vseh italških ljudstev v eno samo politično celoto, potem ko so še leta 90 pred Kr. italška ljudstva stopila v boj proti rimski nadvladi in poudarjala svojo etnično različnost od Rimljanov. Že leta 15 po Kr. pa je cesar Avgust v svojih *Res gestae* zapisal:

1 Noel, »Theory of Origin of Ethnic Stratification«.

2 Gruen, *Cultural and National Identity in Republican Rome*; Toll, »Making Roman-ness and the Aeneid«; Foresti, »Gli Etruschi e la loro autocoscienza«; Hall, *Ethnic Identity in Greek Antiquity*; Syed, *Vergil's Aeneid and the Roman Self*; Farney, *Ethnic Identity and Aristocratic Competition*.

3 Smith, *Ethnic Origin of Nations*, 11.

»iuravit in mea verba tota Italia sponte sua«:⁴ v dobrem stoletju je torej prišlo do pomembnega premika, po katerem so tudi rimski viri začeli pojmovati italški polotok kot politično in tudi etnično celoto, in sicer v tolikšni meri, da po Avgustovem principatu ljudstva, kot so bili Sabinci, Oski, Umbri, predvsem pa Etruščani, niso več obravnavana kot samostojne etnične skupine, temveč vsi sodijo v veliko ljudstvo Italikov. Te zgodovinske okoliščine so izhodišče raziskave, ki skuša premike v etnični zavesti pripadnikov italških ljudstev osvetliti tudi z literarnimi pričevanji. V tem kontekstu sem si med raznimi avgustejskimi literarnimi ustvarjalci izbrala Propercija – umbrijskega Rimbauda, kot ga je že pred časom označil Mackay. Razloga za to izbiro sta predvsem dva: prvi je v tem, da je bil Propercij po rodu iz Umbrije in bi po mnenju nekaterih raziskovalcev lahko bil pripadnik etruščanskega oz. umbrijskega ljudstva; drugi pa je v tem, da se je Propercij v nekaterih svojih elegijah dotaknil tudi vprašanja dvojne domovine, tj. svoje hkratne pripadnosti Umbriji in Rimu. V nadaljevanju skušam pokazati, da je z mitom o Vertumnu dejansko ponazoril etnično preobrazbo pripadnika posameznega italškega ljudstva, ki postane del etničnega amalgama, v Avgustovem času značnega pod imenom *populus Romanus*.

Propercij je zato v sklopu raziskav o etnični identiteti v Avgustovem času pomemben člen, saj nakazuje pogled prebivalca severne Italije, morda etruščanskega porekla, ki je bil osebno vpleten v peruzijsko vojno in v državljanske spore, v Rimu pa se je naselil šele pozneje, ob začetku svoje literarne kariere. V njegovem ustvarjalnem opusu se v prvi knjigi elegij pojavi tudi spomin na peruzijsko vojno, o kateri ni zanesljivih pričevanj, saj so povečini anekdotična; neizpodbitno pa je spomin na tragične dogodke pri udeležencih, kot je bil Propercij, ostal še dolgo živ.⁵ Sam Oktavijan je po Apijanovem pričevanju to vojno opisal kot državljansko vojno, v kakršni se nerad bojuje, razen če je v to prisiljen. Vse državljanske vojne na italških tleh so namreč terjale veliko človeških žrtev, zato je Oktavijan – tako Apijan – s težkih srcem sprejel odločitev o kaznovanju prebivalcev etruščanskega mesta Peruzije.⁶ Kazen, ki jih je doletela, je bila namreč izredno kruta: mesto je bilo zažgano in opl件eno, na marčeve ide pa je bilo umorjenih 300 članov senatorskih družin.⁷ Iz Propercijevih besedil lahko sklepamo, da je bila pesnikova družina na Antonijevi strani, saj je pesnik v tej bitki izgubil del svoje družine. Odmev vojne je zaznati v zadnjih dveh elegijah prve knjige.

Interpretacija predzadnje, 21. elegije prve knjige, je sporna. Večina raziskovalcev meni,⁸ da gre za avtobiografsko pesem, ki govori o avtorjevi lastni

4 *Res gestae* 25,3.

5 Du Quesnay, »In memoriam Galli«, 55.

6 Apijan, *Bellum civile* 5,28

7 Du Quesnay, »In memoriam Galli«, 53.

8 V to elegijo se je najbolj poglobil Du Quesnay, »In memoriam Galli«. Ob njem je treba omeniti še naslednje prispevke: Traill, »Propertius 1.21«, Heiden, »*Sic te servato*« in Nicholson, »Bodies without names«.

izkušnji med peruzijsko vojno, o njegovi povezanosti z etruščanskim ljudstvom in o njegovi prijateljski/sorodstveni zvezi z nekim Galom in Tulom Volkacijem. Drugi, sicer manj številni raziskovalci,⁹ pa so to razlago zavrnil in poudarili konvencionalni značaj pesmi. Uvodni pozdrav elegije »Tu, qui ...« kaže na dikcijo nagrobnih napisov in postavi pred bralčeve oči opustošeno etruščansko pokrajino. Pesem lahko res beremo kot epitaf etruščanskega vojaka, ki ga nekateri povezujejo z Galom Tulom, torej s Propercijevim prijateljem ali sorodnikom, najverjetneje s sinom njegovega mentorja. To razberemo tudi iz dejstva, da se mrtvec ne predstavi, ker sklepa, da ga mimoidoči popotnik pozna. Še največ preglavic povzroča naslovnik epitafa, saj si raziskovalci niso enotni, ali gre za navadnega mimoidočega popotnika ali pa za katero drugo, bolj specifično in znano osebo. Jasno je, da mrtvi govorec zelo dobro pozna popotnika, ve, da je *miles*, in ga prepozna kot vojaka, vključenega v spopade peruzijske vojne, saj se je z njim bojeval na isti strani in ga zato naziva s *pars ego sum*.¹⁰ Jasno je torej, da je vez med obema zelo tesna, mor da sta sorodnika ali pa sobojevnika. Iz elegije pa ni jasna usoda Galovih kosti: ali si želi, da bi ostale razpršene po etrurski pokrajini, ali pa pogreša časten pokop.¹¹ Za razumevanje elegije je pomemben tudi izraz »consortem«, ki ga zasledimo v prvem verz: naslovnik je torej nekdo, ki je z govorečim delil vsaj del njegove usode – to bi lahko bil tovariš v vojni ali celo brat; gre pač za osebo, ki naj bi se z njim bojevala v peruzijski vojni.¹² Tudi Galov umor ostaja skrivnost, saj nekateri menijo, da je bil ubit med spopadi, ostali pa se, opirajoč se na izraze *ignotas manus* in na izjavo, da mu je uspelo zbežati pred Cezarjevim mečem,¹³ nagibajo k interpretaciji, da so razbojniki napadali mimoidoče po Etruriji in jih oropali ali celo ubili. Heiden ob zaključku svoje interpretacije ugotavlja, da je bil Gal tako rekoč domači heroj, ki se je žrtvoval za svojega brata, in to v veselje staršem, da je lahko vsaj eden od dveh sinov po vojni ostal živ¹⁴ – sestra pa naj prav tako ne joka za mrtvim bratom. Gal torej umre kot mučeniška žrtev, ki simbolizira položaj, v katerem so se znašli Etruščani. V elegiji 1.21 naj bi torej Propercij propagiral mit lokalnega etruščanskega heroja, čigar zgodbu je rešil pozabe.¹⁵

Du Quesnay pa se osredotoča na identifikacijo obeh oseb in ugotavlja, da je mimoidoči popotnik najverjetneje svak, ki naj njegovi ženi in sestri pone se novico o smrti.¹⁶ Ugotovitvam teh interpretov lahko dodamo še opažanje, da žalovanje za padlimi etruščanskimi vojaki vsekakor kaže na povezanost

9 Zadnji tak poskus je izpod peresa O'Neill, »Slumming with Vertumnus«. V tem članku je tudi izčrpen seznam interpretov, ki razumejo Propercijevi elegiji v smislu literarne konvencije in ji ne priznavajo avtobiografske razsežnosti.

10 Du Quesnay, »In memoriam Galli«.

11 O nepokopanih kosteh je pisal Traill, »Propertius 1.21«.

12 Heiden, »Sic te servato«.

13 »Gallum per medios ereptum Caesaris ensis / effugere ignotas non potuisse manus« (1.21.7–8).

14 »sic te servato [ut] possint gaudere parentes« (1. 21.5).

15 Heiden, »Sic te servato«, 166.

16 Du Quesnay, »In memoriam Galli«.

pesniškega subjekta z etruščanskim ljudstvom; pesniški subjekt izraža tudi željo, da bi bile razpršene kosti etruščanskega vojaka deležne dostojnega pokopa.

Z 21. elegijo je tesno povezana tudi zadnja, 22. elegija, ki je še bolj subjektivne narave, saj izraža navezanost na domačo zemljo in odgovarja na temeljno vprašanje »kdo sem?«, tj., vprašanje o identiteti avtorja prve knjige elegij. Ne glede na domneve in ugibanja o tem, do kod sega biografija in kje se začne literarni topos, je očitno, da pesniški subjekt obeh elegij izraža privrženost rodnemu kraju in posebno naklonjenost etruščanskemu ljudstvu.

Qualis et unde genus, qui sint mihi, Tulle, Penates,
quaeris pro nostra semper amicitia.
Si Perusina tibi patriae sunt nota sepulcra,
Italiae duris funera temporibus,
cum Romana suos egit Discordia ciuis,
(sic mihi precipue, pulvis Etrusca, dolor,
tu proiecta mei perpressa es membra propinqui,
tu nullo miseri contegis ossa solo),
proxima supposito contingens Umbria campo
me genuit terris fertilis uberibus.

V imenu najinega prijateljstva, o Tul, me sprašuješ, kateri so moji penati in od kod sem. Če so ti znani peruzijski grobovi domovine, pogrebni kraji Italije v težkih časih, ko je rimska nesloga pokončala svoje državljane (zato si ti, etruščanski pepel, zame še posebej žalosten, ker si dovolil, da so udje mojega bližnjega nepokopani, in nikjer ne prekriješ s svojo zemljo nesrečnikovih kosti) – rodila me je bližnja Umbrija, ki leži poleg ravnega polja, bogata z rodovitno prstjo.

Omenjeni verzi vsebujejo jasno biografsko informacijo o Propercijevem umbrijskem poreklu; tudi drugje pravi: »Umbria [...] / me genuit«; v 1. elegiji 4. knjige Umbrijo predstavi kot domovino rimskega Kalimaha.¹⁷ Raziskovalci so si tudi enotni, da je bilo njegovo rojstno mesto Asizij (danes Assisi),¹⁸ saj postavljajo številni napisi in arheološke izkopanine družino Propercijev ravno na območje Asizija, od koder so izvirno izhajali. Kot tamkajšnje naseljence jih viri omenjajo še mnogo stoletij: njihovo prisotnost v mestu dokazuje 16 rimskih napisov.¹⁹ Isti napisi tudi potrjujejo, da je šlo za bogato družino s precejšnjim političnim vplivom v mestu. Sodili so med rimske *equites* in so opravljali visoke funkcije še v času republike in tudi v Avgustovem

17 »Umbria Romani patria Callimachi« (4.1.64).

18 Cairns, *Sextus Propertius, Augustan Elegist*, 3–5, zelo nazorno obnovi različne teorije o Propercijevem rojstnem kraju in dokaže, da je bil Propercij dejansko doma iz Asizija, kot to dokazujejo tri mesta v pesmih 1.22 ter 4.1; tu se Asizij izrecno omenja kot rojstno mesto: »scandentisque Asis consurgit vertice murus, / murus ab ingenio notior ille tuo?« (4.11.125–6).

19 Cairns, *Sextus Propertius, Augustan Elegist*, 10.

obdobju; iz te družine izvira tudi prvi senator Asizija, C. Propertius Q. F. T. n. Fab. Postumus.²⁰ Peruzija, ki se drži Umbrije, pa ni bila umbrijsko mesto, temveč, kot pravi tudi Propercij, etruščansko. Prav iz te pesmi bi lahko sklepali, da je imel Propercij sorodnike etruščanskega izvora v sosednjem mestu: »etruščanski pepel« mu je namreč posebno blizu, ker so njegovi sorodniki, ki so bili etruščanskega porekla, ostali nepokopani. Drugačna interpretacija pa uvaja v razmišljanje, da je bil morda Tul, ki mu pesnik namenja elegijo, etruščanskega porekla, Propercij pa Umbrijec. Možni sta dve interpretaciji imena: nekateri menijo, da se ime Tul uporablja za celotno etnično skupnost, ki je živela v srednji Italiji, in so torej večinoma Etruščani, med katerimi je bilo to ime zelo razširjeno.²¹ Drugi pa trdijo, da je bil Tul član družine Volkacijev, ki je tipično etruščansko ime: napisi, posvečeni družini Volkacijev, so bili odkriti v italijanskem mestu Perugia.²² Kljub različnemu etničnemu poreklu sta pesnikova usoda in usoda njegovega prijatelja Tula tesno povezani: oba sta namreč v peruzijski vojni izgubila najbližje sorodnike. O Tulu kot zgodovinsko izpričani osebi piše tudi Cairns, ki Propercijevemu patronu posveča celotno poglavje knjige.²³ Sam domneva, da je celotna družina Propercijev v peruzijski vojni izgubila precejšnje premoženje, mladi pesnik, ki je med drugim ostal tudi sirota po očetu, pa se je zatekel k zavetnikom Volkacijem, s katerimi je bil v krvnem sorodstvu po materini strani. Iz pesmi pa lahko sklepamo, da je bil večkrat imenovani Volkacij Tul dejansko Propercijev mentor, ki ga je uvedel v literarni svet, po katerem ga nato (od 2. knjige dalje) spremlja Mecenat, v zadnji knjigi pa celo sam Avgust.²⁴ Družina Volkacijev je izhajala iz Peruzije,²⁵ za katero je takrat veljalo, da je večinoma etruščansko mesto,²⁶ leži pa nedaleč od umbrijskega mesta Asizij. Raziskovalci enotno domnevajo, da je bila družina Volkacijev v državljanski vojni na Oktavijanovi strani, tako kot to večinoma velja za celotno Etrurijo, ki je bila zgodovinsko vezana na Marijevo in Cezarjevo in torej tudi na Oktavijanovo politično opcijo.²⁷ Politični položaj Propercijev in Volkacijev nam daje slutiti, da gre za izredno tesen odnos med dvema družinama, in to že pred peruzijsko vojno. Cairns gre še dalje in predpostavlja, da je bila vez med Propercijem in Tulom globlja, saj trdi, da sta bila krvna sorodnika, kar bi jasno razložilo, kako so lahko leta 30 pr. Kr. Properciju, mlademu lokalnemu umbrijskemu aristokratu iz Asizija, ki je v štiridesetih letih izgubil del svojega premoženja, v Rimu pri pesniškem vzponu pomagali visoki etruščanski aristokrati iz sosednje Peruzi-

20 Cairns, *Sextus Propertius, Augustan Elegist*, 12.

21 Scarcia, »Il caso Camilla«, 124.

22 Kirsopp Lake, »Note on Propertius«.

23 Cairns, *Sextus Propertius, Augustan Elegist*, 35–69.

24 O tesni povezavi med Propercijem in Tullom Volkacijem piše tudi Putnam, »Propertius 1.22«.

25 »Si Perusina tibi patriae sunt nota sepulchra, / Italiae duris funera temporibus ...« (1.22.3–4), Cairns, *Sextus Propertius, Augustan Elegist*, 44.

26 Torelli, »Senatori etruschi«, 303–4.

27 Hall, *Etruscan Italy*, 165–70; Zecchini, »Cesare e gli Etruschi«; Bonamente, »Properzio, cosa nostra«, 23–7.

je.²⁸ Cairns dalje navaja epigrafske dokaze o prisotnosti Volkacijev v Asiziju in iz njih sklepa, da je domnevna sorodstvena vez med Propercijevo materjo in Volkaciji zgodovinsko dokazljiva. Kot dodatno potrditev Cairns navaja še okoliščino, da je Propercij v svojih pesniških stvaritvah dejansko pokazal dokajšnjo mero zanimanja in osebno navezanost na Etrurijo;²⁹ poudarja tudi visok družbeni status, ki ga je imela mati kot Etruščanka, in njen vpliv na sinovo vzgojo.³⁰

Iz obeh elegij torej lahko sklepamo, da se je želel pesnik ob koncu prve knjige svojih pesmi spomniti vezi med svojo in etruščansko družino Volkacijev, ki mu je priskočila na pomoč, ko je izgubil del svojega premoženja. Tesna vez med Propercijem, Galom Tulom (ki naj bi bil po mnenju Cairnsa elegik Kornelij Gal) in Tulom Volkacijem je v omenjenih elegijah jasno nakazana: ne gre za vez, ki temelji samo na ljubezni do literature, ampak tudi za vez med rojaki,³¹ saj sta bila, če že ne pripadnika etruščanskega ljudstva, vsaj bližnja sorodnika. Propercij je s tema elegijama povezal svojo izvirno etnično skupino, Umbrijce, z bližnjimi sosedi ali sorodnimi Etruščani.³² Pri rimskem občinstvu te elegije verjetno niso vzbudile posebne pozornosti, Etruščani pa so v njih lahko videli pričevanje o svoji tragični zgodovini. Propercijeva navezanost na domačo Etrurijo je torej jasno izpričana že v *Monobiblosu*; v sklepnih dveh pesmih se ta navezanost utelesi v spominu na padec etruščanske Peruzije, pa tudi v intimnem nagovoru sorodniku in mentorju, etruščanskemu veljaku Volkaciju Tulu.

V 2. in 3. knjigi je zaznati le posamezne namige na etruščansko kulturo; Etrurija in Etruščani pa dramatično stopijo v ospredje v 4. knjigi elegij, za katero so si raziskovalci skoraj enotni, da je nastala pod pokroviteljstvom Oktavijana Avgusta, in to v času, ko je Mecenat že počasi izgubljal politični vpliv.³³ Cairns Avgustovo pokroviteljstvo pri tej knjigi pravzaprav vzporeja s pokroviteljstvom pri 4. knjigi Horacijevih *Od* in Vergilijeve *Eneide*. Po drugi strani pa si lahko vztrajno prisotnost etruščanske tematike pojasnimo tudi z vplivom Mecenata kot verjetnega posrednika informacij o etruščanski kulturi.³⁴ Posebno pozornost vzbuja 1. elegija 4. knjige, ki ima med drugim nenavadno zgradbo. Če gre za eno samo pesem, ima dva dela z dvema govorcem, v prvem delu (1a) je to Propercij kot prvoosebni govorec, v drugem Horus kot njegov sogovornik. Medtem ko se Propercij v začetnih verzih v skladu z

28 Cairns, *Sextus Propertius, Augustan Elegist*, 60.

29 Cairns, *Sextus Propertius, Augustan Elegist*, 61.

30 O vlogi žensk v etruščanski družbi nazorno pišeta Marta Sordi, »La donna etrusca«, in Newman, *Augustan Propertius*.

31 Du Quesnay, »In memoriam Galli«.

32 Heiden, »Sic te servato«.

33 Dalzell, »Maecenas and the Poets«; Suits, »Vertumnus Elegy of Propertius«; Dee, »Propertius 4.2«, Marquis, »Vertumnus in Propertius 4.2«. Novejše raziskave dokazujejo nasprotno, in sicer, da je Mecenat vseeno ohranil dokajšnjo mero vpliva na avgustejske pesnike: White, »Maecenas retirement«, Cairns, *Sextus Propertius, Augustan Elegist*.

34 Cairns, *Sextus Propertius, Augustan Elegist*, 260.

obljubo Mecenatu predaja domoljubni zgodovinski tematiki, ga poskuša Horus od tod preusmeriti nazaj k ljubljeni Cintiji. Prvi del pesmi pripoveduje o ustanovitvi Rima in je tematsko blizu 8. knjigi Eneide, saj tudi »arheologija« Rima, ki jo Vergilij polaga v usta Evandru, izhaja iz ideje o nepokvarjeni preprostosti prvotnega Rima (*Aen.* 8.470–519). Propercij v svojem prikazu rimske zgodovine poudarja prispevek treh skupnosti, ki so botrovale nastanku Rima: Titi, Ramni in Luceri. Titi naj bi bili sabinskega izvora, Ramni rimskega, Luceri pa etruščanskega. To skupnost dodatno označuje z izrazom *Soloni*, ki ga kritiki povezujejo z imenom atenskega zakonodajalca Solona. Ker je antika Solona prištevala med sedmerico modrih, lahko domnevamo, da izraz *Soloni* označuje modre, pravične ljudi. Morda ni naključje, da Propercij ta izraz pripisuje ravno etruščanski skupnosti. Bližino etruščanskega sveta označuje še izraz *Lycmon* (4.1.29) oz. *lucumon*, to je Etruščan.³⁵ Na Vergilija pa se navezuje ideja o ponovnem rojstvu Troje na latinskih gričih;³⁶ tej želji se pridruži misel na padec Troje, toda iz njenega pepela bo zraslo mogočno mesto Rim.³⁷ V elegiji ima poudarjeno vlogo tudi reka Tibera, ki je označena kot »nostris advena bubus«. Naj opozorimo še na eno, morda pomembnejše mesto, ki govori o pesnikovem rojstnem kraju; pesniški subjekt se Umbrije najprej spomni v prvem delu, ko izrazi željo, da bi se umbrijska dežela (izraz *Umbria* je ponovno izpostavljen v verzu 64, prisoten pa je z obrnjeno anadiplozo tudi v zaključnem delu prejšnjega verza) lahko kot zibelka rimskega Kalimaha (tj. Propercija) ponašala z njegovimi pesnitvami.³⁸ K opisu Umbrije in k svojim (domnevno) etruščanskim koreninam se Propercij vrne v drugem delu pesmi, ko se prek trojanske mitologije, spomin na Umbrijo in na svojo lastno življenjsko usodo spet vrne v sedanjost. Posvetilo domači deželi se glasi takole:

Umbria te notis antiqua Penatibus edit
(mentior? An patriae tangitur ora tuae?)
quam nebulosa cavo rorat Mevania campo,
et lacus aestiuis intepet Umber aquis,
scandentisque Asis consurgit vertice murus,
murus ab ingenio notior ille tuo. (4.1.121–126)

Rodila te je starodavna Umbrija s svojimi slavnimi penati (ali lažem? Ali sem se dotaknil oblička tvoje domovine?), kjer meglena Mevania vlaži neravna polja in Umbrijsko jezero poleti ohlaja svoje vode, na vrhu pa se dviguje obzidje visokega Asizija, obzidje, ki je postalo zaradi tebe še slavnjše.

35 »Prima galeritus posuit praetoria Lycmon, / magnaue pars Tatio rerum erat inter ouis. / Hinc Titius Ramnesque viri Luceresque Soloni, / quattuor hinc albos Romulus egit equos« (4.1.29–32).

36 »arma resurgentis portans uictricia Troiae« (4.1.47) [...] »Ilia tellus / uiuet et huic cineri Iuppiter arma dabit« (4.1.53–54).

37 »Troia cades, et Troica Roma resurges« (4.1.87).

38 »Ut nostris tumefacta superbiat Umbria libris, / Umbria Romani patria Callimachi!« (4.1.63–64).

Pesem se nadaljuje s prikazom pesnikove življenjske usode, ko je moral v rani mladosti pokopati kosti mrtvega očeta in se zadovoljiti z revnejšim bivališčem in manjšim posestvom; očitno je bil njegov življenjski položaj dotlej ugodnejši. Usoda ga je nato vodila v novo domovino, Rim, zato se namigi na Umbrijo nenehno prepletajo z mislijo na novo domovino v Italiji.

Že v zadnji elegiji 1. knjige je opazna aluzija na dvojno Propercijevo domovino: kontrast med Italijo in Rimom je jasno nakazan z bližino in nasprotjem besed *Italia* in *Romana*: položaj dveh besed na začetkih dveh različnih verzov še poudari dejstvo, da je morala vsa Italija trpeti zaradi državljanske vojne, ki se je porodila v Rimu.³⁹ Odnos do Rima je torej ambivalenten: po eni strani *communis patria* – Italija zaobjema vse svoje državljane, pesnikovo preteklost in sedanjost, Tula, Etrurijo in nato Umbrijo. Iz drugega zornega kota je Rim veliko bolj omejena enota, je le mesto kot Peruzija, ki se nahaja le nekoliko južneje od nje.⁴⁰ Pesnik se torej počuti razdvojenega: po eni strani zavrača Rim, ki je dejanski krivec za propad njegovega mesta in njegove družine, po drugi strani pa ga privlači njegova mogočnost.

Ugibamo lahko, da so bili taki Propercijevi občutki v času peruzijske vojne in da so se ob prihodu v Rim, z vključitvijo v Mecenatov krog, porazgubili ali celo povsem razpršili. Tak vtis namreč bralec dobi ob 1. elegiji 4. knjige, ki je bila napisana v času, ko je bil Propercij že popolnoma vključen v rimsko literarno družbo in je namesto (ali poleg) Mecenatovega užival neposredno Avgustovo mecenstvo. Na podoben kontrast naletimo v verzu »Umbria Romani patria Callimachi« (4.1.64) – kot bi hotel s sopostavitvijo besed *Umbria* in *Romani* združiti dve svoji domovini: Umbrija naj bo ponosna na delo, ki pa nastaja v Rimu.⁴¹ Isto dvojnost srečamo v že omenjeni drugi elegiji, posvečeni Vertumnu, v kateri pa se pesniški subjekt Rimu še veliko bolj približa in ga očitno že šteje za svojega: Propercij se dejansko opredeli za dve domovini; pri tem se je prva (Umbrija/Etrurija) spojila z drugo (rimska država), vendar je ohranila svoje kulturne in verske posebnosti. Podobno dvojnost med Etrurijo kot prvotno domovino in Etrurijo, ki je vključena v širši kontekst rimske države, bo mogoče zaznati tudi v Vergilijevi *Eneidi*. Že Propercij pa je Etruščane očitno razumel kot sestavni del rimskega imperija: v procesu romanizacije so ohranili svoje vrednote, tudi rimska kultura pa jih je posrkala vase. Navedeni verzi morda res kažejo na Propercijev etruščanski izvor, kot to dokazuje Cairns;⁴² vsekakor pa na zgodovino rimske republike in principata Propercij gleda z distance; morda je to izraz obžalovanja, ker se po Avgustovi ureditvi italskega polotoka ljudstva Italije, še zlasti Etruščani, počasi utapljajo v talilnem kotlu rimskega imperija? Nedvomno je z neposrednimi izrazi lokalnega patriotizma tudi v širšem kontekstu

39 Kirsopp Lake, »Note on Propertius«, 300; Putnam, »Propertius 1.22«, 100.

40 Putnam, »Propertius 1.22«, 100.

41 Pinotti, *L'elegia latina*, 153.

42 Cairns, *Sextus Propertius, Augustan Elegist*, 1–35.

rimске kulture ohranil spomin na izginjajoče etnične skupnosti na ozemlju Umbrije.

Govoreči subjekt 2. elegije 4. knjige⁴³ je Vertumnus, ki sebe in svojo usodo predstavi v prvi osebi. Prihod boga Vertumna v rimski svet se vključuje v širši kontekst rimske religiozne prakse, imenovane *evocatio*. Propercijeve verze so namreč številni raziskovalci razlagali kot namig na zavzetje mesta Volzinijev s strani Marka Fulvija Flaka leta 264 pr. Kr. Med zavzetjem so boga Vertumna prinesli v Rim z obredom *evocatio deorum*;⁴⁴ s tem obredom so mestnega zavetnika dobesedno poklicali »ven iz mesta« oz. ga prosili, naj zapusti sedanje prebivališče in se preseli v Rim, kjer bi dobil kult in svetišče. Viri pričajo, da je Mark Fulvij Flak v tem letu slavil triumf *de Vulsiensibus*, pridobil si je izjemno bogastvo iz mesta Volziniji in dal zgraditi kamnit tempelj na Aventinu.⁴⁵ Vertumnus je bil s tem obredom vključen v rimski panteon, v Propercijevi pesmi pa neposredno pojasni tudi svoj izvor: *Tuscus ego, Tuscis orior*. Kip je bil namreč postavljen v Rim in tega sploh ne obžaluje,⁴⁶ saj pravi, da je s svojimi darovi oz. s svojo spremenljivo naravo Rimljane obogatil.⁴⁷ Ko pravi, da si sedaj želi ostati v Rimu, tega ne smemo razumeti kot zavrnitev prejšnje domovine, temveč le kot preselitev, ki za rimsko kulturo pomeni novo pridobitev.⁴⁸ V popolni integraciji Vertumna se zrcali razmislek o integraciji Etrurije v rimsko državo. V pesmi je Etrurija nedvomno razumljena kot celota, saj je imel ravno Vertumnus svoje kulturno središče v skupnem kulturnem središču vseh etruščanskih mest, tj. v t. i. *fanum Voltumnae*. Po Propercijevem prepričanju se je proces integracije (na verskem, a tudi na političnem področju) očitno sklenil s podelitvijo rimskega državljanstva Etruščanom v času zavezniške vojne. Vertumnus je bil namreč božanstvo kmetijstva in poljedelstva, ki je skrbelo za prenovu zemlje in potek letnih časov, pomladno cvetenje, poletno košnjo ter jesensko obiranje sadov. V pesmi 4.2 je Vertumnus povezan s kmetijstvom, lovom in ribolovom, celo s športom; upira se nasilju in prepirom in v svojem bistvu ostaja Etruščan,⁴⁹ saj uteleša vrsto stereotipnih predstav o etruščanskem ljudstvu. Nekateri interpreti so šli tako daleč, da so v tem božanstvu po njegovem življenjskem slogu prepoznali Me-

43 Elegija o Vertumnu je zamikala precej kritikov: Suits, »Vertumnus Elegy of Propertius«; Dee, »Propertius 4.2«, Marquis, »Vertumnus in Propertius 4.2«; Johnson, »Vertumnus in Love«; Firpo, »La polemica sugli Etruschi«; O'Neill, »Slumming with Vertumnus«, Cairns, *Sextus Propertius, Augustan Elegist*.

44 Basanoff, *Evocatio*, 56–76; Harris, *Rome in Etruria and Umbria*, 115–7; Le Gall, *L'Italie preromaine*, 519–24.

45 CIL I 46; CIL I 172; Plinij Starejši, *Naturalis historia* 34.34; Festus, 228. O vsem tem glej Coarelli, *Roma*.

46 »haec mea turba iuvat, nec templo laetor eburno: / Romanum satis est posse videre Forum« (4.2.5–6).

47 »Vertumnus verso dicor ab amne deus. / Seu, quia vertentis fructum praecepimus anni« (4.2.10–11).

48 Pinotti, »Properzio e Vertumno«; Firpo, »La polemica sugli Etruschi«, 288–92.

49 Firpo, »La polemica sugli Etruschi«, 290.

cenata⁵⁰ ali celo samega pesnika.⁵¹ Večina vendarle meni, da je želel Propercij prek Vertumna upodobiti splošno in konvencionalno predstavo o Etruščanih.⁵² Tudi ime Vertumnus je simbolno, govoreče ime, ki izhaja iz *vector* in *omnes*. Vertumnus tudi sam poudarja, da njegovo ime pomeni »spremembe, preobrazbe«, in to v jeziku, ki je lahko samo latinščina.⁵³ Bistvo tega boga je v nenehnem spreminjanju: ženska in moški, obrtnik, vojak, lovec itd.,⁵⁴ sprememba etnične pripadnosti, domovine in jezikovna preobrazba je torej le zadnja od mnogih preobrazb. Ker Vertumnus sam nakaže, da je njegova govorica latinščina, s tem tudi na jezikovni ravni izrazi pripadnost novi, širši domovini, ki zaobjema tudi Etrurijo in v kateri je prevladujoči jezik latinščina. Najbrž ni naključje, da se tudi v tej pesmi pojavi namig na reko Tiber, tu imenovano *Tiberinus*, ki je v predstavi Rimljanov določala mejo med Rimom in Etrurijo. V zaključnem delu si govoreči bog zaželi, da bi se rimsko ljudstvo še naprej sprehajalo ob njegovih nogah in bralce še enkrat spomni, da so bili Etruščani soudeleženi pri ustanovitvi velikega mesta Rim.

Propercijevi upodobitvi boga Vertumna je treba dodati še en vidik, ki so ga dosedanje interpretacije obšle. Bog Vertumnus se ni upiral premestitvi iz rodne Etrurije v mesto Rim, pravzaprav lahko iz njegovih besed celo razberemo, da spremembe ne obžaluje; očitno se je v novo rimsko okolje tako dobro integriral, da je preselitve vključno z asimilacijo/romanizacijo vesel.⁵⁵ To je sicer povsem skladno z značajem in smislom obreda *evocatio*, s katerim so Rimljani 'priklicali' tujega boga tudi z obljubo po obilnejših daritvah in boljšem položaju. Vertumnus pa ni spremenil le prebivališča in jezika, temveč tudi ime. Sam se namreč v latinščini predstavi kot Vertumnus, to pa je nedvomno latinsko ime, ki izhaja iz glagola *vector*. Če na preselitev gledamo z rimske strani, pa je preseljeni govoreči kip obogatil rimski panteon z novim božanstvom in novim kultom. Vertumnova usoda eksemplarično ponazarja usodo celotnega etruščanskega ljudstva, ki se ni upiralo rimski oblasti, temveč se ji je prostovoljno podredilo.

Zelo verjetna se zdi domneva, da je bil Propercijev vir informacij o etruščanski kulturi Mecenat.⁵⁶ Povsem mogoče je, da je Properciju kot rojaku in varovancu posredoval tudi posamezne pisne vire o etruščanski kulturi.⁵⁷ Cairns celo domneva, da bi bil lahko Mecenat v sorodstveni zvezi s Propercijevo

50 Lucot, »Vertumne et Mecene«, 65.

51 Aigner-Foresti, »Quod discinctus eras«, 201–214; Fox, *Roman historical Myths*, meni, da Vertumnova lastnost spreminjanja ponazarja tudi pesnikovo spremembo iz ljubezenske tematike v domoljubno.

52 Firpo, »La polemica sugli Etruschi«, 290.

53 Cairns, *Sextus Propertius, Augustan Elegist*, 287.

54 Suits, »Vertumnus Elegy of Propertius«, 177–8.

55 Marquis, »Vertumnus in Propertius 4.2, 494

56 Dalzell, »Maecenas and the Poets«; White, »Maecenas retirement«; Cairns, *Sextus Propertius, Augustan Elegist*. De Grummond, *Roman Favor and the Etruscan Thuf*, je npr. domneval, da je Vertumnova spolna dvojnost samo eden od mnogih primerov tega pojava pri etruščanskih božanstvih.

57 Cairns, *Sextus Propertius, Augustan Elegist*, 286.

družino oz. prej z družino Volkacija Tula, prvega Propercijevega mentorja, ki naj bi pesnika uvedel v Mecenatov rimski krog. Zanimivo je, da je bila Propercijeva hiša v Rimu v neposredni bližini Mecenatove. Mecenatovemu vplivu je mogoče pripisati tudi postopno oddaljevanje od ljubezenske in približevanje domoljubni, ajtiološki tematiki. Mecenatu sta posvečeni dve elegiji, 2.1 in 3.9, posvetilo 1. elegije 2. knjige pa v skladu s prakso avgustejskih pesnikov pomeni tudi posvetitev celotne knjige. Poleg tega v tej elegiji samega sebe označuje kot Mecenatovega klienta (*cliens*), v 2. elegiji 3. knjige pa izrecno poudarja zaščitnikov etruščanski izvor.

Iz povedanega bi lahko torej zaključili, da je bilo Propercijo etruščansko/umbrijsko poreklo pomembno, saj svojo umbrijsko identiteto posredno ali neposredno večkrat poudarja; obenem mu je Rim postal nova domovina, saj mu je ponudil priložnost, da se uveljavi na kulturnem prizorišču. Paradigma njegove notranje razpetosti med domačim krajem in kozmopolitskim Rimom je Vertumnus. Ta se jasno zaveda svojega etruščanskega porekla, a se obenem počuti doma tudi v Rimu in s svojo spremenljivo naravo pooseblja tudi sočasne etnične preobrazbe na italiskem polotoku.

BIBLIOGRAFIJA

- Aigner-Foresti, Lucia. »Quod discinctus eras, animo quoque, carpitur unum (Maec., El. 1.21)«. *Contributi dell'Istituto di Storia Antica* 17 (1991): 201–214.
- Basanoff, Vsevolod. *Evocatio: Étude d'un rituel militaire romain*. Paris: Presses universitaires de France, 1947.
- Bonamente, Giorgio. »Properzio, cosa nostra«. V: *Il liceo classico di Assisi nel Bimillenario di Properzio*, 121–128. Assisi: Tipografia Porziuncola, 2004.
- Cairns, Francis. *Sextus Propertius, the Augustan Elegist*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Coarelli, Filippo. *Roma*. Roma: Laterza, 2003.
- Dalzell, Alexander. »Maecenas and the Poets«. *Phoenix* 10.4 (1956): 151–162.
- Dee, James Howard. »Propertius 4.2: Callimachus Romanus at Work«. *American Journal of Philology* 95 (1974): 43–55.
- de Grummond, Nancy. »Roman Favor and Etruscan Thuf(ltha): A Note on Propertius 4.2.34.« *Ancient East and West* 4.2 (2005): 296–317.
- Du Quesnay, Ian. »In memoriam Galli: Propertius 1.21«. V: *Author and audience in Latin Literature*, ur. Tony Woodman in Jonatan Powell, 52–83. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- Farney, Gary. *Ethnic identity and aristocratic Competition in Republican Rome*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Firpo, Giulio. »La polemica sugli Etruschi nei poeti dell'età augustea«. V: *Die Integration der Etrusker und das Weiterwirken etruskischen Kulturgutes im republikanischen und kaiserzeitlichen Rom*, ur. Lucia Aigner-Foresti, 251–298. Dunaj: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1998.
- Fox, Mathew. *Roman Historical Myths. The Regal Period in Augustan Literature*. Oxford: Clarendon Press, 1996.

- Foresti, Lucia. »Gli Etruschi e la loro autocoscienza«. V: *Autocoscienza e rappresentazione dei popoli nell'antichità. Contributi dell'Istituto di storia antica*, ur. Marta Sordi, 93–113. Milano: Vita e pensiero, 1992.
- Gruen, Eric. *Culture and National Identity in Republican Rome*. Ithaca in New York: Cornell University Press, 1984.
- Hall, John F. *Etruscan Italy: Etruscan Influences on the Civilisation o Italy from Antiquity to the Modern Era*. Provo: Brigham Young University, 1996.
- Hall, Jonathan M. *Ethnic Identity in Greek Antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Harris, William Vernon. *Rome in Etruria and Umbria*. Oxford: Claredon, 1971.
- Heiden, Bruce (1995): »Sic te servato: an interpretation of Propertius 1.21.« *Classical Philology* 90 (1995): 161–7.
- Johnson, W. Ralph. (1997) »Vertumnus in Love«. *Classical Philology* 92 (1997): 367–374.
- Kirsopp Lake, Agnes. »A Note on Propertius 1.22«. *Classical Philology* 35 (1940): 297–300.
- Le Gall, Joel. *L'Italie preromaine et la Rome républicaine*. Rim: Ecole française de Rome, 1976.
- Lucot, R. »Vertumne et Mecene«. *Pallas* 1 (1953): 66–80.
- Marquis, E. C. »Vertumnus in Propertius 4.2«. *Hermes* 102 (1974): 491–500.
- Newman, John Kevin. *Angustan Propertius: The Recapitulation of a Genre*. Hildesheim: Olms, 1997.
- Nicholson, Nigel. »Bodies Without Names, Names Without Bodies: Propertius 1.21–22«. *Classical Journal* 94 (1998): 143–61.
- Noel, Donald L. »A Theory of the Origin of Ethnic Stratification«. *Social Problems*, 16, 2 (1968): 157–172.
- O'Neill, Kerill. »Propertius 4.2: Slumming with Vertumnus?« *The American Journal of Philology* 2 (2000): 259–277.
- Pinotti, Paola. »Properzio e Vertumno: anticonformismo e restaurazione augustea.« *Colloquium Propertianum* 3 (1983): 75–96.
- Pinotti, Paola. *L'elegia latina. Storia di una forma poetica*. Roma: Carocci, 2000.
- Putnam, Michael. C. J. »Propertius 1.22: a Poet's Self-definition«. *Quaderni urbinati di cultura classica* 3 (1976): 93–123.
- Scarcia, Riccardo. »Catalogo«. V: *Enciclopedia Virgiliana* 1.750–751. Rim: Istituto dell'Enciclopedia italiana, 1984.
- Smith, Anthony David. *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Oxford University Press, 1986.
- Sordi, Marta »La donna etrusca«. V: *Misoginia e maschilismo in Grecia e in Roma: ottave giornate filologiche genovesi*, 49–67. Genova: Istituto di filologia classica e medievale, 1981.
- Suits, Thomas A. »The Vertumnus Elegy of Propertius«. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 100 (1969): 475–486.
- Syed, Yasmin. *Vergil's Aeneid and the Roman Self*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2005.
- Toll, Katherine. »Making Roman-ness and the Aeneid«. *Classical Antiquity*, 16 (1997): 34–56.
- Torelli, Mario. »Senatori etruschi della tarda repubblica e dell'impero«. *Dialoghi di archeologia* 3 (1969): 285–363.
- Traill, David. A. »Propertius 1.21: the Sister, the Bones, and the Wayfarer«. *American Journal of Philology* 115 (1994): 89–96.

White, Peter. »Maecenas' retirement«. *Classical Philology* 86 (1991): 209–11.

Zecchini, Giuseppe. »Cesare e gli Etruschi«. V: *Die Integration der Etrusker und das Weiterwirken etruskischen Kulturgutes im republikanischen und kaiserzeitlichen Rom*, ur. Lucia Aigner-Foresti, 237–249. Dunaj, Verlag, 1998.

IDENTITÀ ETNICA NEL PERIODO AUGUSTEO: IL CASO DI PROPERZIO

Riassunto

Nel periodo del principato di Augusto si possono notare importanti cambiamenti nei sentimenti delle genti italiche a livello d'identità etnica: la politica interna del *princeps*, infatti, tendeva all'unificazione di tutte le popolazioni che vivevano sulla penisola in un'unica unità politica. Attraverso l'analisi di alcuni passi scelti del poeta Properzio l'autrice cerca di presentare questi cambiamenti dal punto di vista di un poeta nato in Umbria, quindi appartenete probabilmente al gruppo etnico degli Umbri e secondo alcuni ricercatori anche vicino alla popolazione etrusca. In base all'analisi delle ultime due elegie del *Monobiblos*, che rappresentano uno stacco dalle tematiche dell'intero libro, l'autrice deduce che alla fine del suo primo libro di elegie il poeta volle ricordare il legame fra la sua famiglia e quella etrusca dei Volcaci che gli venne in aiuto quando perse parte del suo patrimonio. Lo stretto legame fra Properzio, Gallo Tullo (che secondo Cairns sarebbe l'elegista Cornelio Gallo) e Tullo Volcacio è chiaramente segnalata nelle elegie: non si tratta di un legame fondato esclusivamente sull'amore per la letteratura, ma anche sul legame fra connazionali, in quanto entrambi furono, se non proprio appartenenti al popolo etrusco, almeno vicini parenti. Con queste due elegie Properzio collegò la sua comunità etnica di origine, gli Umbri, con i vicini Etruschi. Il vero e proprio interessante paradigma della sorte di Properzio viene invece rappresentata con il mito di Vertumno, raccontato nella seconda elegia del quarto libro, quando la statua di Vertumno racconta la sua storia esordendo con: *Tuscus ego, Tuscis orior*. La statua fu innalzata a Roma, e di questo non si dispiace affatto, in quanto afferma di essere stato il primo ad arricchire i Romani con i suoi doni e la sua natura cangiante. Quando invece afferma di voler rimanere a Roma, questa affermazione non va interpretata come un rifiuto della patria precedente, ma semplicemente come un trasferimento, che per la cultura romana significa una nuova acquisizione. Nella perfetta integrazione di Vertumno si esprime quindi, secondo l'autrice dell'articolo, una riflessione di Properzio sull'integrazione dei popoli italici nello stato romano.